

Bevezetés a „betöréstanba” – a kutatásról és a könyvről

Az elmúlt évek statisztikái szerint körülbelül kétpercenként történik hazánkban egy vagyon elleni bűncselekmény, ebből minden hatodik betöréses lopás. A 2008 és 2012 közötti évek kriminálstatisztikai adatainak átlaga alapján évente kb. negyvenháromezer betöréses lopás történik. Ezek következményeként 2008 és 2012 között az elkövetők átlagosan nagyjából *tizenötmilliárd* forint kárt okoztak évente, ennek megközelítőleg a *három százalék*a térült meg a sértettek részére, ami meglehetősen csekély eredménynek tűnik. Emellett ezek a bűncselekmények egyrészt a sértetteknek hosszabb távú, akár évekig tartó lelki sérelmeket is okozhatnak, hiszen az értékeik megszerzése közben a tettesek behatolnak a privát szférájukba, erőszakkal bejutva sokszor látványos rombolást visznek véghez az otthonukban. Másrészt viszont nem csak a közvetlen sértetteknek jelentenek gondot, hiszen sérülnek az ott lakó családtagok, gyerekek, és a szomszédok biztonságérzete is megrendül, az emberek félni kezdenek, hogy ők is áldozatokká válhatnak, azaz egy-egy ügy kapcsán az adott lakókörnyezetben is jelentősen romlik a szubjektív biztonságérzet.

Mindazonáltal kellő mértékű információ és elhatározás birtokában a bűnözésnek éppen ezen a területén maguk a polgárok is számos hatékony eszközt alkalmazhatnak a prevenció érdekében, védve javaikat, és akadályt állítva a bűnelkövetők elé.

Mivel a betörések során az elkövetők gyakran a „sérülékenyebb”, illetve a végkiemenetel szempontjából „vonzóbb” ingatlanokat választják, ezért sokat segíthet annak kiderítése, vajon melyek azok a döntés szempontjából releváns körülmények, amelyek megváltoztatásával védettebbé tehető a lakóhelyek, és kevésbé valószínű a betörés lehetősége. Ezen a felismerésen alapult számos nemzetközi vizsgálat, amelyek közül több az okok feltárása során „szakemberek”, vagyis betörők véleményét használta fel a megelőzés tudományos szempontú alapjainak kidolgozásához.

Jelen kutatás az Országos Kriminológiai Intézet (OKRI) vezetésével zajlott *Korinek László* professzor úr javaslatára, a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács támogatásával, hét magyarországi büntetés-végrehajtási intézetben 139, betöréses lopás miatt jogerősen elítélt fogvatartott megkérdezésével. A kutatás három részből épült fel. Az empirikus vizsgálat megalapozása érdekében először a vagyon eleni – és ezen belül is elsősorban a betöréses lopások, illetve lakásbetörések – cselekmények statisztikai elemzésére került sor, a regisztrált esetek statisztikai jellemzőinek feltárásával. Ezt követte egy az elítéltekkel végzett, két részből álló: egy képválasztásos preferenciafelmérő, valamint egy interjú vizsgálat, amelynek eredményeiről a kötetben olvashatunk.

Az empirikus kutatás lefolytatása – tekintettel a kérdezettek speciális tartózkodási helyére, jogaira, a számos színhelyre – különleges előkészületeket igényelt. A börtönökben a kutatást megelőzően a büntetés-végrehajtási intézetek parancsnokai és megbízott koordinátorai a százötven kiválasztott embert tájékoztatták a vizsgálat kereteiről és annak céljáról, valamint a részvétel önkéntességéről. Az írásos beleegyező nyilatkozatot adó elítélteket ezt követően az interjút végző szakemberek ismét tájékoztatták a kutatásról, az információk bizalmas kezeléséről és az önkéntességről. Az első felkéréskor a kiválasztottak közül csak néhányan morzsolódtak le, döntően technikai problémák miatt (például más büntetés-végrehajtási intézetbe szállítás). Az interjút közvetlenül megelőző felkéréskor ketten jelezték, hogy nem kívánnak részt venni a kutatásban, további hat elítélt nem járult hozzá, hogy az interjú hanganyagát rögzítsük, az ő kérdezésük így a hanganyag rögzítése nélkül történt.

Minden elkövetővel egy kb. hatvan–kilencven perces személyes interjút készítettünk. A betörésre irányuló kutatások nemzetközi eredményeit követve egy olyan félig strukturált interjút állítottunk össze, amely a bűncselekmény jellegzetességeit, a helyszín kiválasztási szempontjait és az elkövető egyéni jellemzőit tárja fel¹. Az interjú első részében az általános szociodemográfiai adatok (életkor, legmagasabb iskolai végzettség, lakóhely) mellett egyebek között foglalkoztunk az

1 A teljes interjú a kötet Mellékletében megtalálható, a konkrét kérdéseket pedig az eredmények bemutatásánál is ismertetjük.

elkövető bűnözői életútjával, korábbi bűncselekményeivel (felderített, illetve felderítetlenül maradó ügyeivel) és büntetéseivel, a korábban börtönben töltött idő hosszával és a bűnözői karrier egyéb jellemzőivel.

A következőkben a betöréses bűncselekmény elkövetésének jellemzőire (mennyire tervezi meg, honnan gyűjt információt, általában hányszor dolgozik bűntársal) és a helyszín megválasztásának szempontjaira [mire figyel oda a kiválasztásnál, milyen biztonsági berendezések térít(het)ik el a szándékától] kérdeztünk rá. A betörés motivációja és a szerhasználat lekérdezése mellett a fogvatartottat megkértük arra is, hogy mesélje el annak a betörésnek a történetét, amely miatt jelenleg börtönbüntetését tölti, majd pedig egy másik elbeszélésére is megkértük: egy olyanéra, amelyet ő eredményesnek ítél.

Az interjú utolsó részében a fogvatartottaknak száz – kilenc különböző kategóriába sorolt – lakóháztípusról (tanyasi, falusi, külterületi, városi, új építésű városi, bérházi, lakótelepi, sorházi és társasházi) készült képeket mutattunk, és arra kértük őket, hogy az adott típusokból válasszanak ki hármat, amelyet betörésre érdemesnek tartanak. Ezután az interjúkészítők további képeket mutattak a távolból mindinkább közelítve a választott lakhelyhez. Közben az interjúalanyt arról kérdezték, miért az adott képet választotta, milyen tényezőket mérlegelt, milyen bejutási lehetőségeket lát, megéri-e ide betörni, mekkora kockázatot lát. A képsorozatok újabb és újabb szempontokat jelenítettek meg, így az interjúkészítők azt is folyamatosan monitorozták, hogy a fogvatartott mely információk után változtat a véleményén: például ha meglátja, hogy elektromos riasztóval van felszerelve a lakás.²

Ezzel arra törekedtünk, hogy megtudjuk, vajon milyen szempontok alapján választ célpontot magának a betörő, melyek azok a fontos kritériumok, amelyeket figyelembe vesz: mi az, ami elriasztja, és mi az, ami csábítja a betörésre.

2 Meg kell jegyeznünk, hogy a képsorozatok bemutatásával kapott eredményeinkből csak néhány összefoglaló következtetést mutatunk be *A helyszínválasztás szempontjai a magyar betörők körében* című alfejezetben. A részletes eredmények iránt érdeklődőknek a *Magyar épületek betörési kockázatának vizsgálata bűnelkövetők közreműködésével* című kutatási összefoglalónkat ajánljuk.

A 139 férfi fogvatartott közül a legfiatalabb tizennyolc, a legidősebb hatvankét éves volt. A megkérdezettek többségének a legmagasabb iskolai végzettsége nyolc általános (hatvanhárom százalék), az érettségizettek aránya pedig kilenc százalék volt. A fogva tartás előtti lakóhely jellege az esetek negyvennégy százalékában nagyváros vagy megyeszékhely, közel tizenkét százalék esetében kisváros, mintegy harminchárom százaléknál község vagy falu, a fennmaradó rész pedig fővárosi volt (tizennyolc százalék). A vagyon elleni bűncselekmények száma igen változatos képet mutatott. Az esetek harmadát három vagy annál kevesebb vagyon elleni bűncselekmény jellemezte, de tizennyolc személy esetében a vagyon elleni bűncselekmények száma meghaladta a húszat, s voltak szélsőséges értékek is: kétszáz vagy kétszáznyolcvanöt vagyon elleni bűncselekmény.

A vagyon elleni bűncselekmények típusát is lekérdeztük, ennél a betörés dominált. A megkérdezetteket átlagosan tíz betörésért ítélték el életük folyamán. Több mint ötven százalékuk már tizennyolc éves kora előtt volt betörésért elítélve, és átlagosan több mint hét évet töltöttek börtönben. A megkérdezettek túlnyomó többsége betörés miatt töltötte a büntetését, de néhány esetben előfordult, hogy a bűncselekmények között testi sértés és rablás is szerepelt.

Jelen kutatásunkban fontos volt az is, hogy az interjúkat az általunk kiválasztott és felkészített pszichológus szakemberek vették fel, az ő tapasztalataik és tudásuk döntően meghatározta a kapott válaszok megbízhatóságát. A kutatás megkezdése előtt több egyeztető megbeszélésen és felkészítésen vettek részt, ezeken felhasználtuk az általunk a próbakérdések idején szerzett tapasztalatokat, és közreműködtek a mérőeszköz hazai sajátosságoknak megfelelő kialakításában is.

A betöréses lopások okozta sokk és a biztonságérzet romlása nem magyar sajátosság, hasonló gondokkal küszködnek Európa számos országában. Célunk, hogy a kötet a betöréses lopással kapcsolatos főbb kérdések köré csoportosítva foglalja össze kutatásunk eredményeit, támaszkodva a nemzetközi eredményekre és hazai előzményekre is, és ennek alapján meghatározva a fő problémagócokat, javaslatot tegyen a megoldásukra.

A tanulmánykötet *első fejezetében* a szerző arra törekszik, hogy bemutassa, vajon mennyire jogosak a félelmeink, milyen arányú a betöréses lopások előfordulása

hazánkban, és Magyarország hol áll e bűncselekmények előfordulása tekintetében Európában.

A kriminálstatisztika a rendőrség látókörébe került esetek körülményeibe ad betekintést, azaz nem tartalmazza az adott év minden betöréses lopás esetét, csak a „kiderülteket”, és ezekről is viszonylag szűk körben van adat. Az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENYÜBS) adatai szerint 1999 és 2009 között jelentősen csökkent a százezer lakosra jutó betörések száma, majd 2010-től ismét lassú emelkedésbe kezdett. A rövid statisztikai áttekintés szerint a magyar betörők nem különböznek külföldi társaiktól, hasonló korúak, módszerűek, motivációjuk nagyjából egyezik. Fontos megjegyezni azonban, hogy a hivatalos adatok szerint a magyar betörők esetében kevésbé jellemző a drog- és alkoholfogyasztás. Kiderül az is, hogy hazánkban egyre kevesebb elkövető felelős egyre több betörésért: 1999-ben egy betörő nagyjából *hat és fél*, 2012-ben már *kilenc és fél* betörést követett el a hivatalos, regisztrált adatok alapján.

A *második fejezet* a hazai kutatás eredményeit mutatja be a nemzetközi vizsgálatok tükrében. A kutatók a nemzetközi szakirodalom áttekintése után a *racionális választás* elméletéből indulnak ki. Ez a bűnelkövető személyes döntési folyamatát állítja a középpontba, amikor is a feltételezett haszon mértéke, a vállalt rizikó és a befektetett erőfeszítés együttese határozza meg a szándékos bűnelkövetői magatartást. A fejezet e döntési folyamat szerint haladva elemzi a betöréses lopások elkövetőinek motivációit, helyszínválasztási preferenciáit és az egyes döntési stratégiákat, a vizsgálat körébe vonva a betörések körülményeit, magát a konkrét folyamatot, illetve a betörők személyéhez és a hozzájuk fűződő egyes kérdéseket (például a lakóhely és az elkövetés helyének távolsága), amelyek a megvalósításra hatással lehetnek.

A racionalis választás megközelítés értelmében a betörők minden bűncselekmény elkövetésekor egyfajta költség-haszon elemzést végeznek, és döntéseikben a környezeti feltételek is nagymértékben szerepet játszanak. A haszon sokszor nemcsak pénz vagy valamilyen vagyontárgy lehet, hanem akár a feszültség és a kockázat élményének átélése is. Mindez azonban nem feltétlenül vezet betöréshez, hiszen a bűnelkövető a lebukást előidéző rizikótényezőket is számításba veszi. A rizikóbecslés rendkívül összetett, és sokkal nehezebben vizsgálható folyamat, mint a feltételezett haszon értékelése. A hosszú távon érvényesülő kockázatot (börtönbüntetés)

sok betörő nem veszi figyelembe, sokkal inkább olyan közvetlen tényezőket értékel, mint például a rajtakapás lehetősége, vagy a menekülési útvonalak hiánya. A fejezet részletesen elemzi a hazai kutatás ebből a szempontból releváns eredményeit.

A megelőzés szempontjából különös szerepük van azoknak a „külső” körülményeknek, amelyek eltéríthetik az elkövetőt a tette megvalósításától, ezért ezekről, valamint az éppen a betörést elősegítő, betörésre „csábító” tényezőkről külön alfejezetben olvashatunk.

A harmadik fejezet, amely a betörők jellemzőivel, az elkövetői profillal foglalkozik, hasonló izgalmakat kínál az olvasónak, hiszen napjainkban mind népszerűbb a profilalkotás témája. A pszichológiai profil-alkotás vagy más néven profilozás célja, hogy a bűncselekmény helyszínén rögzített információkból következtetéseket vonjunk le a bűnelkövető személyére, ezáltal segítve a gyanúsítottak körének szűkítését, a bűnügy eredményes feltárását. Erre Európa-szerte különösen nagy szükség lenne a betöréses lopások körében.

A szerzők a széles körű nemzetközi szakirodalom bemutatása mellett, kutatási eredményeink alapján, kísérletet tesznek a hazai betörői profilok kidolgozására, e mögött a betörők különböző jellemzőinek tipologizálása áll. Tanulmányukban rámutatnak arra, hogy a közös jellemzőket megragadó osztályozások eredményei és a különböző típusú jellemzők közötti összefüggések (a bűntény helyszíne és a bűnelkövető jellemzői) nemcsak a bűnüldözésben használhatók fel, hanem hasznos támpontul szolgálhatnak a bűncselekmények megértéséhez, a motivációk feltárásához, az elítéltek fogva tartási körülményeinek megválasztásához (biztonsági fokozatok), vagy a bűnelkövetőkkel végzett terápiás munkaterv felállításához. Az empirikus adatok újszerű statisztikai elemzésével és az eredmények kultúrközi összehasonlításának lehetőségével a szerzők hazai adatbázison is elvégezve a latens osztályozási elemzést, felállítják a „magyar betörő” profiljának fő csoportjait.

A negyedik fejezet a betöréses lopások áldozatainak szemszögéből mutatja be a hazai, valamint a nemzetközi kutatások megállapításait. Ezekből kiderül, hogy a sértett a betörések esetében jellemzően jelentős lelki-érzelmi sérüléseket szenved, amikor a lakásába, a magánélete színterébe erőszakosan behatol egy idegen, felidülva személyes tárgyait, megfosztva őt az értékeitől. Így sok áldozat akár még

évekkel később is úgynevezett poszttraumás állapotban van, nem tudja túltenni magát a törtéteken. Ez azonban korántsem alakul mindenkinél egyformán, a hosszan elhúzódó, súlyos állapot fennmaradásában személyes körülmények, a betörés nyomán történt események, illetve a betörőnek a helyszínen alkalmazott módszerei egyaránt közrehatnak.

A szerző felhívja a figyelmet azokra a kutatási eredményekre, amelyek a rendőrség szerepét hangsúlyozzák a sértetté válás utáni traumatizáltság alakulásában, továbbá arra, hogy oldásában milyen jelentős szerepet játszhat a rendőrség, hiszen rendszerint a rendőrök azok, akik a sokszor súlyosan sérült érintettel elsőként találkoznak.

A hazai kutatásban a racionális választás elméletéből kiindulva feltételeztük, hogy a legtöbb elkövető ésszerűen cselekszik, végiggondolva és mérlegelve a tett kockázatait is a lehetséges nyereségek mellett, vagyis a cselekmény tényleges elkövetése előtt rendszerint van egy megelőző, tervező szakasz. Ebből kiindulva úgy tűnik, az áldozatok oldalán számos olyan körülmény merül fel, amelyek tudatos alakítása esetén jobban elkerülhető a sértetté válás. A tanulmány utolsó része ezekkel a kérdésekkel és a másodlagos viktimizáció elkerülésének lehetőségeivel is foglalkozik.

A kötet *ötödik fejezete* öt angolszász programot mutat be, amelyek éppen az ismételt áldozattá válás csökkentését tűzték ki célul. Mivel minden város, városrész más, a bemutatott helyszíneken az adott problémákra dolgoztak ki helyi, speciális válaszokat, amelyek közül jó néhány igen hatékony volt, és valóban számszerűsíthető eredménnyel zárult. A legtöbb, valóban eredményesnek mondható program a megfelelő adatok beszerzése utáni értékelő-elemző munkára épül, és több szereplőt bevonva, leginkább az áldozatokra fókuszál. Ezeknél a programoknál rendkívül fontos volt a helyi egyediségek, a lakókörnyezet, a lakóközösség, egyúttal az elkövetői szokások megismerése.

Mindezek azt mutatják, hogy az ismételt áldozattá válás megelőzésében a hazai programok kidolgozásakor az áldozatok tájékoztatása, a személyre szabott bűnmegelőzési tanácsadás nagyon fontos lenne, különösen a rendőrség részéről. A tapasztalatok alapján hasznos eszköz lehetne ehhez egy a betöréses lopások áldozatainak készített tájékoztató, bűnmegelőzési csomag.

A kötet utolsó részében található *Függelék* érdekes adalékokat tartalmaz a betöréses lopások elkövetőivel készített vizsgálat eredményeihez. Ebben négy, ilyen bűncselekményt elkövető egyén profilját ismerheti meg az olvasó, a velük készült interjúk alapján.

Kutatásunk közben fontos kérdésként merült fel, hogy a kapott eredmények mennyire tekinthetők megbízhatónak, hiszen a börtönkörnyezetben történő lekérdezéskor a résztvevők gyanakodhatnak és bizalmatlanok lehetnek. Az interjúkészítők ötfokozatú értékelése alapján a megkérdezettek háromnegyedének válaszai nagyon vagy teljes mértékben őszinték és konzisztensek voltak. A szavahihetőség mellett az interjúkészítők az általános logikai készségek, a verbális megértés és az érvelések alapján azt is jelezték, ha valakinél meghatározó mentális problémák jeleit tapasztalták.

Így ebben a tekintetben a kutatás eredményei nagy biztonsággal használhatók a betöréses lopással kapcsolatos megelőző programok kidolgozásához. Meg kell azonban jegyezni azt a tényt, hogy a vizsgálat kizárólag börtönben lévő, vagyis lebukott elkövetőkkel készült. Nincsenek benne a mintában azok a profi, vagy kevésbé profi, de ügyesebb elkövetők, akikhez a statisztikában a felderítetlen ügyek kapcsolódnak. Ezeknek az elkövetőknek a megkeresésével nyilvánvalóan számos szempont merülhetne még fel. Erre az egyébként sem egyszerű feladatra azonban jelen vizsgálatban nem volt lehetőségünk. Emellett figyelemmel kell lenni arra is, hogy az interjúalanyok korábbi cselekményeik kapcsán nem kizárólag betöréses lopásokról meséltek, a sikertörténetekben több esetben előfordult besurranásos, valamint trükkös lopással megvalósított bűncselekmény is.

A vizsgálat egyik fontos megállapítása, hogy a bűnalkalmak létrejöttének egyik legfőbb oka a *közösségi kontroll* hiánya. Az elkövetők mindenképpen próbálják elkerülni a szemtanúkat, hiszen a lebukások egyik leggyakoribb oka, hogy a betörőt észreveszik, és riasztják a rendőrséget. Így van ez külföldön, de hazánkban is. Egy gyanús idegen megjelenése könnyen szemet szúr a szorosabb társas kapcsolatokot ápoló lakóközösségeken, ahol a lakók ismerik egymást és gyakran kölcsönös felelősséget éreznek egymás iránt.

Ha tehát törekszünk a közösségi kontroll erősítésére, vagy egyáltalán a kialakítására, csökkenthetjük a bűnözést, növelve a lebukás kockázatát. A kutatás bebizo-

nyitotta, hogy a racionális döntés elmélete valóban működik az elkövetők körében, azaz a betörő mérlegelés után dönt a cselekmény megvalósításáról. A magyar fogvatartottakkal készített interjúk alapján megállapítható, hogy általában egy helyszín kiválasztásánál első szempont, hogy *ne tartózkodjon otthon senki*; a második legfontosabb pedig a *biztonsági berendezések megléte, illetve azok hiánya*.

Ezért semmiképpen sem hiabavalók a biztonság érdekében végzett megelőző intézkedések. Az áldozatvizsgálatok általános tapasztalata, hogy a legnagyobb arányban előforduló bűncselekményfajtát, a vagyon elleni bűncselekményeket és az ettől való jogos félelmet a „célközönség” részéről nem követi gondos védekezés vagy a megelőzésére tett erőfeszítés. A kutatás másik fontos tapasztalata, hogy az e bűncselekmények nyomán keletkező károk jelentős része a nem kellő védelemből vagy a figyelmetlenségből fakad, megelőző és megfelelő védekezéssel elkerülhetők lettek volna. Ilyen viszonylag költségmentes megoldás lehet akár a szokások megváltoztatása, vagy például a nyílászárók gondos zárása is.

A bűnelkövetők motivációira, döntési folyamataira és választásaira irányuló kutatások rendkívül értékes támpontokat adhatnak a bűnmegelőzési programok kidolgozásához, de arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a nemzetközi kutatási eredmények csak megfelelő körülményekkel értelmezhetők és emelhetők át a hazai gyakorlatba, hiszen a társadalmi berendezkedés és a kulturális sajátosságok jelentősen befolyásolják a kapott eredményeket. Jelen kötet egyebek között azt a célt szolgálja, hogy a nemzetközi kutatási eredményeket összevegyük a hazai betörők főbb jellemzőivel, és alátámasztjuk a külföldi bűnmegelőzési programok magyarországi alkalmazhatóságát.

Mivel mind ez idáig hasonló jellegű kutatás nem zajlott Magyarországon, így az eredményeink nemcsak az áldozattá válás megelőzéséhez nyújtanak támpontot az elkövetők döntési folyamatainak megismerésével, valamint a jó gyakorlatok bemutatásával, utalva a rendőrség szerepének új szemléletű értelmezésére a másodlagos viktimizáció elkerülésének kérdéskörében, hanem további hasonló kutatások alapjául is szolgálhatnak.

A szerkesztő